

МӘДЕНИ МҰРА
ғылыми журнал

КУЛЬТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ
научный журнал

CULTURAL HERITAGE
science journal

ISSN: 2708-3365

№ 2 (101)

Астана
2023

БАС РЕДАКТОР

СЫДЫҚОВ
Айбек Жексенәліұлы

– PhD, ҚР Ұлттық музейінің директоры (Қазақстан)

РЕДАКЦИЯ АЛҚАСЫ

ИБРАЕВА
Ақмарал Ғосманқызы

– тарих ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан ұлттық жаратылыстану ғылымдары академиясының академигі, ҚР Ұлттық музейі директорының орынбасары (Қазақстан)

ТАЙМАҒАМБЕТОВ
Жәкен Қожахметұлы

– тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҰҒА академигі, ҚР Ұлттық музейінің бас ғылыми қызметкері (Қазақстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашұлы

– тарих ғылымдарының докторы, профессор, ҚР ҒЖБМ Ә.Х. Марғұлан ат. Археология институтының бас ғылыми қызметкері (Қазақстан)

АЙМҰХАМБЕТ
Жанат Әскербекқызы

– филология ғылымдарының докторы, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті Қазақ әдебиеті кафедрасының профессоры (Қазақстан)

ҮМІТҚАЛИЕВ
Ұлан Үмітқалиұлы

– тарих ғылымдарының кандидаты, Л.Н. Гумилев атындағы Еуразия Ұлттық университеті Археология және этнология кафедрасының меңгерушісі (Қазақстан)

МЕРЦ
Виктор Карлович

– тарих ғылымдарының кандидаты, Торайғыров университеті, Ә.Х. Марғұлан атындағы Біріккен ғылыми археологиялық орталық директоры (Қазақстан)

ЖАБАҒИН
Мақсат

– тарих ғылымдарының кандидаты, «Ұлттық биотехнология орталығының» Адам генетикасы зертханасының меңгерушісі (Қазақстан)

БИҒОЖИН
Ұлан

– PhD, Назарбаев университетінің қауымдастырылған профессоры (Қазақстан)

САБИТОВ
Жақсылық

– PhD, «Жошы Ұлысын зерттеу» зерттеу институтының директоры (Қазақстан)

ДЮПЮИ
Паула

– PhD, Назарбаев университетінің қауымдастырылған профессоры (Қазақстан)

ҚАРА
Әбдуақап

– доктор, профессор, Мимар Синан көркем өнер университетінің профессоры (Түркия)

ШАМИЛЬОГЛУ
Юлай

– PhD, Висконсин университетінің профессоры (АҚШ)

АЙТПАЕВА
Гүлнар Аманқызы

– филология ғылымдарының докторы, профессор, Жүсіп Баласағын ат. Қырғыз Ұлттық Университеті, «Айгине» мәдени-зерттеу орталығының директоры (Қырғызстан)

РАДИВОЖЕВИЧ
Мильяна

– PhD, Лондон университеті колледжі, Археология институтының археология кафедрасының қауымдастырылған профессоры (Ұлыбритания)

EDITOR-IN-CHIEF

Aibek Sydykov – PhD, Director of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

EDITORIAL BOARD

Akmaral Ibrayeva – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of the Kazakhstan National Academy of Natural Sciences, Deputy Director of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Zhaken Taimagambetov – Doctor of Historical Sciences, Professor, Academician of NAS RK, Chief Researcher of the National Museum of the Republic of Kazakhstan (Kazakhstan)

Zainolla Samashev – Doctor of Historical Sciences, Chief Researcher of the A.Kh. Margulan Institute of Archaeology of CS MSHE RK (Kazakhstan)

Zhanat Aimukhambet – Doctor of Philology, Professor of the Department of Kazakh Literature of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Ulan Umitkaliev – Candidate of Historical Sciences, Head of the Department of Archaeology and Ethnology of the L.N. Gumilyov Eurasian National University (Kazakhstan)

Victor Merts – Candidate of Historical Sciences, Director of the A.Kh. Margulan Joint Archaeological Research Center (Kazakhstan)

Maxat Zhabagin – Candidate of Historical Sciences, Head of the Laboratory of Human Genetics of the National Center of Biotechnology (Kazakhstan)

Ulan Bigozhin – PhD, Associate Professor of Nazarbayev University (Kazakhstan)

Zhaxylyk Sabitov – PhD, Director of the Institute for the Study of Ulus of Jochi (Kazakhstan)

Paula Dupuy – PhD, Associate Professor of Nazarbayev University (Kazakhstan)

Kara Abdulvahap – Doctor, Professor, Professor at Mimar Sinan University of Fine Arts (Turkey)

Uli Schamiloglu – PhD, Professor of the University of Wisconsin (USA)

Gulnara Aitpaeva – Doctor of Philology, Professor, Director of the Aigine Cultural Research Center of the Zh. Balasagyn Kyrgyz National University (Kyrgyzstan)

Radivojevic Miljana – PhD, Associate Professor of the Department of Archaeology of the Institute of Archaeology of the University College London (UK)

ГЛАВНЫЙ РЕДАКТОР

СЫДЫКОВ
Айбек Жексеналиевич

– PhD, директор Национального музея РК
(Казахстан)

РЕДАКЦИОННАЯ КОЛЛЕГИЯ

ИБРАЕВА
Акмарал Госмановна

– заместитель председателя коллегии, Академик Казахстанской национальной академии естественных наук, доктор исторических наук, профессор, заместитель директора Национального музея РК (Казахстан)

ТАЙМАГАМБЕТОВ
Жакен Кожаметович

– Академик НАН РК, доктор исторических наук, профессор, Главный научный сотрудник Национального музея РК (Казахстан)

САМАШЕВ
Зайнолла Самашұлы

– доктор исторических наук, профессор, Главный научный сотрудник Института археологии им. А.Х. Маргулана КН МНВО РК (Казахстан)

АЙМУХАМБЕТ
Жанат Аскербековна

– доктор филологических наук, профессор кафедры казахской литературы Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

УМИТКАЛИЕВ
Улан Умиткалиевич

– кандидат исторических наук, заведующий кафедры Археологии и этнологии Евразийского Национального университета им. Л.Н. Гумилева (Казахстан)

МЕРЦ
Виктор Карлович

– кандидат исторических наук, директор Объединенного археологического научно-исследовательского центра им. А.Х. Маргулана (Казахстан)

ЖАБАГИН
Максат

– кандидат исторических наук, профессор, Заведующий Лаборатории генетики человека Национального центра биотехнологии (Казахстан)

БИГОЖИН
Улан

– PhD, Ассоциированный профессор Назарбаев университета (Казахстан)

САБИТОВ
Жаксылык

– PhD, Директор научного института "Изучения Улуса Джучи" (Казахстан)

ДЮПЮИ
Паула

– PhD, Ассоциированный профессор Назарбаев университета (Казахстан)

КАРА
Абдулвахап

– Доктор, профессор Университета изящных искусств имени Мимар Синана (Турция)

ШАМИЛЬОГЛУ
Юлай

– PhD, профессор Висконсинского университета (США)

АЙТПАЕВА
Гулнара Амановна

– доктор филологических наук, профессор, директор культурно-исследовательского центра «Айгине» Кыргызского Национального университета им. Ж. Баласагына (Киргизстан)

Радивожевич Миљяна

– PhD, ассоциированный профессор Кафедры археологии, Института археологии Университетского колледжа Лондона (Великобритания)

МАЗМҰНЫ / CONTENT / СОДЕРЖАНИЕ

Тарих / History / История

- Гиззатов С.М. 1921-1922 жылдардағы Орал губерниясындағы ашаршылық: себептері, жүру барысы және зардаптары
Gizzatov S.M. Famine in the Ural province of 1921-1922: causes, stages and consequences
Гиззатов С.М. Голод в Уральской губернии 1921-1922 гг.: причины, стадии и последствия 6

Археология / Archaeology / Археология

- Байғалиев Ж.Р. Батыс Қазақстанның ортағасырлық қалаларындағы кан арналары және суфалар
Baigaliyev Zh. R. Kan canals and sufas in medieval cities of Western Kazakhstan
Байғалиев Ж.Р. Каналы кан и суфы в средневековых городах Западного Казахстана 24

Этнология / Ethnology / Этнология

- Бейсегүлова А.К. Өзбекстан және Түркия қазақтары арасындағы ұлттық құндылықтар мен мәдени мұралар: қолданылуы мен қастерлеу деңгейі
Beysegulova A.K. National values and cultural heritage between the Kazakhs of Uzbekistan and Turkey: the level of use and storage
Бейсегүлова А.К. Национальные ценности и культурное наследие между казахами Узбекистана и Турции: уровень использования и хранения 33
- Рахимов Е.К., Искаков Қ.А. Музейлік этнографияның өзекті мәселелері
Rakhimov Y., Iskakov K. Current problems of the museum ethnography
Рахимов Е.К., Искаков К.А. Актуальные проблемы музейной этнографии 54

- Байбосынова Ү.М. Сыр бойы қазақтарының дәстүрлі эпикалық шығармаларындағы ислам тақырыбы
Baibosynova U.M. Islam in the traditional epic works of the Kazakhs of Syrdarya
Байбосынова У.М. Ислам в традиционных эпических произведениях казахов Сырдарьи 67

- Сайлау А., Жалғасбайқызы Л. Сыр бойындағы ислам құндылықтары
Сайлау А., Жалғасбайқызы Л. Ценности ислама региона Сырдарьи
Sailau A.K., Zhalgasbaikyzy L. Islamic values of the Syr region 87

Музейтану / Museology / Музееведение

- Ақжасарова А.К., Жұмағұлова Қ.Б. ҚР Ұлттық музейінің қорларындағы Ж. Тәшеневтің жеке заттарының топтамасы
Akzhasarova A.K., Zhumagulova K.B. Collection of personal belongings of Zh. Tashenev from the funds of the National Museum of the RK
Ақжасарова А.К., Жұмағұлова Қ.Б. Коллекция личных вещей Ташенева Ж. из фондов Национального музея РК 103

Өнертану / Art history / Искусствоведение

- Батырева К.П., Батырева С.Г. Образ учителя Зая-пандиты в изобразительном искусстве Калмыкии
Батырева К.П., Батырева С.Г. Қалмақ бейнелеу өнеріндегі Зая-пандита ұстаздың бейнесі
Batyreva K.P., Batyreva S.G. The image of the teacher Zaya-pundita in the visual arts of Kalmykia 110
- Ақсақалова Ж.А. Қазақ хандығы тарихының кескіндеме өнеріндегі көрінісі
Aksakalova Zh.A. Reflection in the visual arts of the history of the Kazakh Khanate
Аксакалова Ж.А. Отражение в изобразительном искусстве истории казахского ханства 123

Тұлғалар / Personalia / Персоналии

- Мұхтар Қожа. Өзбекәлі Жәнібековтің үш хаты
Mukhtar Kozha. Uzbekali Dzhanibekov 's letters
Мұхтар Қожа. Письма Узбекали Джанибекова 137

Біздің музейдің тарихы / История нашего музея / History of our museum

- Нурахметова Г.Б. Предыстория появления музеев в Павлодарском Прииртышье
Нурахметова Г.Б. Павлодардағы Ертіс өңірінде музейлердің пайда болу тарихы
Nurakhmetova G.B. History of the emergence of museums in the Irtysh region in Pavlodar 145

Тарих / History / История

<https://doi.org/10.47500/2023.v14.i2.01>

FTAMP 03.20

Гиззатов С.М.¹

¹Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі

Астана қ., Қазақстан

¹e-mail: sayalbek@mail.ru

1921-1922 ЖЫЛДАРДАҒЫ ОРАЛ ГУБЕРНИЯСЫНДАҒЫ АШАРШЫЛЫҚ: СЕБЕПТЕРІ, ЖҰРУ БАРЫСЫ ЖӘНЕ ЗАРДАПТАРЫ

Аңдатпа: Мақалада 1921-1922 жылдары Орал губерниясындағы ашаршылық мәселесі қарастырылған. Өлкеде орын алған саяси, экономикалық, әлеуметтік жағдайлар сипатталып, аштықтың себептері анықталған. Зерттеу жұмысында ашаршылықтың зардаптары губерния уездеріндегі демографиялық өзгерістерді бейнелейтін статистикалық мәліметтер арқылы толық көрсетілген. Сонымен қатар ашаршылықпен күрестің жүру барысы, оның нәтижелері зерттелген. Мақалада ашаршылықпен күресу мақсатында ашылған асханалардың жұмысын көрсетуге көңіл бөлінген. Әсіресе ашаршылық салдарын жою бойынша құрылған губерниялық, уездік комиссиялардың қызметі жан-жақты зерделенген. Орал губерниясындағы ашаршылықпен күрестегі халықаралық ұйымдардың, көршілес республикалардың көмегіне қатысты тың мәліметтер келтірілген.

Тақырыпты зерттеу барысында архив қорларындағы 1921-1922 жылдардағы Орал губерниясы бойынша атқару комитеттерінің ашаршылыққа қатысты есептері, ашаршылық салдарын жою бойынша губерниялық комитеттердің (Губпоследкомгол) баяндамалары, отандық және шетелдік ғалымдардың монографиялары, құжаттар мен материалдар жинақтары, мерзімді басылымдарда жарық көрген мақалалар және тағы басқа құнды деректер пайдаланылған.

Жүргізілген зерттеу жұмысы тек Орал губерниясындағы ашаршылықтың себептерін, салдарын, оны шешудің әкімшілік тәсілдерінің нәтижелілігін ғана көрсетіп қоймай сол кезеңдегі Қазақстанның басқа өңірлеріндегі де аштық мәселесін зерделеу бойынша әдіснамалық көмек көрсетеді.

Кілт сөздер: ашаршылық, Орал губерниясы, Аштыққандарға көмек беру бойынша губерниялық комиссия (Губкомпомгол), Ашаршылық салдарын жою бойынша губерниялық комитет (Губкомпоследгол), Америкалық көмек ұйымы (ARA), Нансен комитеті, демографиялық өзгерістер.

Кіріспе

Отандық тарих ғылымындағы өзекті тақырыптардың бірі – ашаршылық мәселесі. Кеңестік кезеңде Қазақстандағы ашаршылық тарихы жан-жақты зерттелмеді. Өйткені Кеңес Одағы бірнеше рет орын алған нәубетті коммунизмді құру жолында кездескен қиындықтардың бірі санап, оның шынайы себептері мен зардаптарына үңілуді жөн көрмеді.

Қазақ елінің тәуелсіздікке қол жеткізуі XX ғасырдың I жартысында орын алған ашаршылықтарды объективті тұрғыдан зерттеуге мүмкіндік берді. Алайда күні бүгінге дейін негізгі басымдықтың 1931-1933 жылдардағы ашаршылықты зерделеуге берілгендігі анық байқалады. Ал, 1921-1922 жылдары Ұлы даланы шарпыған нәубеттің себептері, жүру барысы және оның зардаптары назардан тыс қалып қойды. Тарихи деректер осы кезеңде орын алған ашаршылықтың қазақ халқының әлеуметтік-экономикалық жағдайына, демографиялық дамуына үлкен соққы болғандығын көрсетіп отыр. Мысалы, Мәскеудегі Ашыққандарға көмек беру бойынша Орталық комитет 1922 жылы Қазақстанда барлығы 4 757 552 адамның 2 653 300-інің ашаршылыққа ұшырағандығы туралы мәлімет берді. Сонымен қатар 1921 жылғы 1 қараша – 1922 жылғы 1 шілде аралығында тек Орынбор, Орал, Ақмола, Ақтөбе губернияларындағы ауруханаларда аштықтан 37 657 адамның қайтыс болғандығын атап өтті (Итоги борьбы с голодом, 1922: 205). Бұл текауруханаларда ғана көз жұмған тұрғындар еді. Ал, Ашыққандарға көмек көрсету комиссиясының төрағасы М. Әуезов осы уақытта 1 700 000 адамның аштықтан өлгендігі туралы айтты.

1921-1922 жылдардағы Қазақстандағы

ашаршылыққа қатысты деректердің сан алуандығы, күні бүгінге дейін олардың бір ізге түсірілмеуі тақырыптың өзектілігін арттыра түседі. Сондықтан мыңдаған адамдардың өмірін жалмаған осынау нәубетті жүйелі, әрі кешенді түрде зерттеу үшін әрбір өңірдегі ашаршылықты зерделеу өте маңызды.

Материалдар мен әдістер

1921-1922 жылдары Орал губерниясында орын алған ашаршылықты зерттеуде архив материалдарына басымдық берілді. Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архиві (ҚР ОМА), Қазақстан Республикасы Президентінің архиві (ҚР ПА), Батыс Қазақстан облыстық мемлекеттік архивіндегі (БҚО МА) ізденіс жұмыстары нәтижесінде ашаршылықтың себептерін, жүру барысын, зардаптарын анықтауға мүмкіндік беретін құнды құжаттар табылды.

Ашаршылық тақырыбын жан-жақты ашып көрсетуде 1922 жылы жарық көрген «Итоги борьбы с голодом в 1921-1922 гг. Сборник статей и отчетов», «Бюллетень 3-го Всекиргизского съезда советов» сияқты материалдар жинағы маңызды рөлге ие болды. Бұл еңбектерде Орал губерниясындағы бандалық топтардың қарақшылық шабуылдары, ауыл шаруашылығындағы дағдарыстар, халықаралық ұйымдардың ашаршылықпен күрестегі көмектері туралы мәліметтер жүйеленген.

Еліміздің егемендікке қол жеткізуі бұрын құпия болып келген тарихи құжаттарды жариялауға мүмкіндік берді. Осы тұрғыдан алғанда 2 томнан тұратын «Қазақстандағы ашаршылық. 1921-1923. Құжаттар мен материалдар жинағында» Орал губерниясындағы ашаршылыққа қатысты құжаттар

молынан шоғырланған.

Тақырыпты зерттеу барысында Қазақстан Республикасының Президенті Қ.К. Тоқаевтың 2020 жылғы 24 қарашадағы №456 Жарлығымен құрылған Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі Мемлекеттік комиссияның материалдары пайдаланылды. Әсіресе «Орал, Бөкей губернияларындағы ашаршылық (архив құжаттарының жинағы)» атты XXVIII томда Батыс Қазақстан облысындағы азық-түлік салығы («продразверстка»), ашаршылық, бандамен күрес бойынша архив құжаттары берілген.

Орал губерниясындағы ашаршылықты ашып көрсетуде объективтілік пен тарихилық қағидалары басшылыққа алынды. Сонымен қатар нәубеттің себептерін, жүру барысын және зардаптарын зерделеуде тарихи-жүйелілік, тарихи-типологиялық, хронологиялық, статистикалық әдістер пайдаланылды.

Талқылау

Қазақстандағы ашаршылыққа қатысты алғашқы еңбектер Кеңес үкіметі құрылып жатқан кезеңде жарық көре бастады. Мысалы, Н.И. Мардаровскийдің 1922 жылы жарыққа шыққан «Голод в Киргизии и борьбанедородами» атты еңбегінде қазақ даласындағы ашаршылықтың басты себебі ретінде қуаңшылық көрсетілген. Автор «Ашаршылық пен кедейлік тек мәдениеті төмен елдерге ғана тән» дей келе өндіріс пен ауыл шаруашылығын дамытуға үлкен көңіл бөлу қажеттігін алға тартады (Мардаровский, 1922: 6).

XX ғасырдың 20-30 жылдарындағы Қазақстандағы әлеуметтік-экономикалық жағдайға қатысты қалам тербеген С.А. Нейштадт (Нейштадт, 1957), Г.Ф. Дахшлейгер (Дахшлейгер,

1965) сияқты ғалымдар өз еңбектерінде ашаршылыққа қатысты құнды деректер келтірген.

Еліміздің Тәуелсіздікке қол жеткізуі отандық тарих ғылымының бағыт-бағдарын, қағидаларын түбегейлі өзгертті. Бұрын зерттеуге тыйым салынған тақырыптар ұлттық мүдде тұрғысынан зерттеле бастады. Егер М.К. Қозыбаев, Ж.Б. Абылхожин, К.С. Алдажұманов (Козыбаев және т.б., 1992), К.А. Берденова, С.И. Иманбердиева (1994), Т. Омарбековтердің (Омарбеков, 1997) еңбектерінде ашаршылықтың әлеуметтік-экономикалық зардаптарына басымдық берілсе, М.Х. Асылбеков, А.Б. Галиевтің (Асылбеков, Галиев, 1991) монографиясында нәубеттің әлеуметтік-демографиялық салдары кеңінен зерделенген.

2000 жылдан бастап қазақ даласын жайлаған нәубетке байланысты тың еңбектер жарыққа шыға бастады. Мәселен, Б.А. Мусаев (Мусаев, 2006) XX ғасырдың 20-жылдарының бірінші жартысындағы Қазақстандағы ашаршылыққа тарихи, әлеуметтік-саяси талдау жасаса, М. Қойгелдиев (Қойгелдиев, 2009) өз еңбегінде 1920-1940 жылдары елімізде жүргізілген саяси қуғын-сүргіннің әлеуметтік-экономикалық жағдайға әсерін көрсетті. Ал, тарихшы С. Смағұлова (Смағұлова, 2019) «Ашаршылық қасіреті» атты еңбегінде аштықтың себептерін, зардаптарын көрсетумен қатар Кеңес үкіметінің реформаларына, халықаралық ұйымдардың көмегіне қатысты тың деректер келтірді.

Қазақстандағы ашаршылыққа байланысты шетелдік ғалымдар да қалам тербеген болатын. XX ғасырдың 80-жылдары американдық М.Б. Олкот (Олкот, 1981), англо-американдық Р. Конквест (Conquest, 1986) сияқты

тарихшылар өз зерттеулерін жариялап, қазақ даласындағы ашаршылықтың себептерін И. Сталин бастаған кеңестік биліктің көшпенділердің өмір салтын жете түсінбеуімен байланыстырды. ХХІ ғасырдың басында шетелдік ғалымдар тарапынан Қазақстандағы нәубетке байланысты қызығушылық пайда болып, жаңа еңбектер жарыққа шыға бастады. Франциялық Изабель Огайон (Ohayon, 2006), италиялық Никколо Пианчуола (Pianciola, 2009), германиялық Роберт Киндлер (Kindler, 2014), американдық Мэтью Пейн (Пэйн, URL: <http://history.emory.edu/home/people/faculty/payne-matthew.html>), Сара Камерон (Cameron, 2018) құнды архив құжаттарын пайдалану арқылы Қазақстандағы ашаршылықты Кеңестік биліктің террористік актісі деп бағалады.

1921-1922 жылдардағы Қазақстандағы ашаршылық мәселесі отандық және шетелдік ғалымдардың еңбектерінде көтерілгенімен, бұл тақырып өзінің өзектілігін жоймай отыр. Әсіресе елімізде Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі Мемлекеттік комиссияның құрылуы, көптеген құпия архив құжаттарының жариялануы ашаршылық тақырыбын тереңірек зерттеуге мүмкіндік береді.

Нәтижелер

Орал губерниясындағы 1921-1922 жылдардағы ашаршылықтың себептері жылдар бойы өңірде орын алған саяси оқиғалармен, қордаланған әлеуметтік-экономикалық мәселелермен тығыз байланысты болды. 1917 жылғы қос революция Орал губерниясындағы саяси жағдайдың күрт өзгеруіне әкеліп соқты. Бір жағынан тәуелсіздік алуға ұмтылған қазақ халқы 1917 жылы Орынбор қаласында І және ІІ Жалпықазақ съездерін ұйымдастырып жатырса, екінші

жағынан 1918 жылдың 15-16 қаңтарында өткен Жұмысшы депутаттардың Орал облыстық съезі өлкеде Кеңес үкіметін орнату туралы шешім қабылдады. Алайда, іс жүзінде билік казак Әскери үкіметінің қолында шоғырланған болатын. Араға уақыт салып, 1918 жылы 18-24 наурыз күндері Орал қаласында Жұмысшы, солдат, шаруа және қазақ депутаттары Кеңестерінің облыстық съезі ұйымдастырылып, контрреволюциялық казак Әскери үкіметі мен Алаш Орда үкіметін тарату және жергілікті билікті өз қолдарына алу жөнінде шешім шығарды. Губерниядағы мұндай өзгерістерге Орал казак әскері оңайлықпен көне қоймады. Нәтижесінде казак Әскери үкіметі 1918 жылғы 28 наурыз күні төңкеріс жасап, билікті басып алды (Гиззатов, 2019: 74-75).

Орал губерниясындағы саяси билікке талас барысында тараптар алма-кезек шабуыл жасаумен болды. 1919 жылы 11 шілдеде В.И. Чапаев бастаған жасақтың Орал қаласында қоршауда қалған әскермен қосылуы қызылдардың губерния орталығын азат етуіне мүмкіндік берді. Осы жылдың 4-26 қазаны аралығында ақтар Орал қаласын қайтадан басып алуға ұмтылғанымен М.В. Фрунзе басқарған қарулы күштерден жеңіліс тапты. Ал 1920 жылдың қаңтар айында қызылдар Орал губерниясын толық бақылауға алды.

ХХ ғасырдың І ширегінде Орал губерниясының экономикасы біраз қиындықтарға тап болды. Бастапқыда мал шаруашылығы жоғары деңгейде дамыды. Мысалы, 1916 жылы губернияда 426 487 бас жылқы, 1 088 002 бас ірі қара, 3 450 000 бас қой-ешкі, 184 449 бас түйе болған. Осы кезеңнен бастап Ресейлік патша үкіметі әскерге деп мәжбүрлі түрде малдарды тартып әкете бастады. 1918 жылы өлкеде Азаматтық соғыстың басталуына байланысты мал

саны біртіндеп азайды. 1919 жылы губернияның елеулі бөлігі Кеңестер билігіне көшіп, қызылдар мен ақтар алма-кезек тұрғындардың малдарын айдап әкетіп отырды. Кеңес әскері 1919 жылдың аяғында Гурьевті шабуылдауы

салдарынан Орал казактары малдарын оңтүстік бөлікке қарай айдады. Мыңдаған бас мал суықтан тоңуы мен жем-шөптің болмауы салдарынан қырылып қалды. Ал аман қалғандарының бір бөлігі қазақтардың қолына көшті (ҚР ОМА Р-320-қ., 1-т., 40-іс, 190-193 пп.).

Кесте №1. Орал губерниясындағы мал саны (1916, 1920 жылдар).

Ұлт атауы	Қой	Ірі мүйізді қара	Жылқы	Түйе	Ешкі	Шошқа	Барлығы
1. Қазақтар							
1916 жылы	1 538 595	419 980	185 297	122 630	246 336	0	2 501 441
1920 жыл 1 қараша	615 500	385 150	113 608	62 600	45 500	670	1 223 028
2. Казактар							
1916 жылы	1 097 763	501 830	146 978	37 939	98 866	8 639	1 891 745
1920 жыл 1 қараша	36 800	87 530	17 250	3 050	4 980	9 800	160 310
3. Қоныстанушылар							
1916 жылы	24 123	51 944	27 044	914	2 464	13 797	130 281
1920 жыл 1 қараша	35 300	52 250	18 107	2 050	1 100	15 700	124 507
Барлығы							
1916 жылы	2 670 848	966 754	359 319	161 483	343 266	22 166	4 523 472
1920 жыл 1 қараша	687 600	524 930	148 965	68 600	51 580	26 170	1 507 845

Жоғарыда келтірілген деректерден 1920 жылдың 1 қарашасында Орал губерниясындағы мал санының 1916 жылмен салыстырғанда 4 523 472 бастан 1 507 845 басқа, яғни 3 есеге азайғандығын байқаймыз. Қазақ халқының төрт түлігі 2 есеге, казактардікі 12 есеге азайса, қоныстанушылардың малы өзгеріссіз қалған.

Өлкеде мал шаруашылығынан кейінгі маңызды орынды егін шаруашылығы иеленді. Құнарлы алқапта қара бидай, бидай, тары, сұлы, арпа сияқты дәнді-дақылдар

өсірілді. Тарихи деректерден 1915 жылы Орал губерниясындағы барлық егістік көлемінің 559 073 десятинаы құрағандығын көреміз. Оның ішінде казактар 299 137 десятина, қазақтар 129 142 десятина, қоныстанушылар 149 828 десятина алқапқа егін еккен. 1918 жылдан бастап губерниядағы егістік көлемі азая бастады. Ал, 1919 жылы Азаматтық соғыс қызып тұрған кезеңде егістік алқабының қысқарғандығы сонша, оның көлемі 150 000 десятинадан аспаған (ҚР ОМА, Р-320-қ., 1-т., 40-іс, 193-195 пп.).

Кесте №2. Орал губерниясындағы егістік көлемі (1914, 1920, 1921 жылдар).

№	Уезд атауы	1914 жыл	1920 жыл	1921 жыл жоспары
1	Орал	409 402,3	37 621, 61	52 099, 2
2	Елек		111 408, 59	89 600
3	Жымпиты	94 876, 4	16 460, 3	24 518
4	Калмыков		1 373, 26	5 000
5	Гурьев	1014, 3	-	2 000
6	Совхоз және колхоздар	-	-	19 750, 5
	Барлығы	505 293	166 858, 76	192 967, 7

Архив деректерінен 1914 жылмен салыстырғанда 1920 жылы Орал және Елек уездерінде егістік алқабының 3 есеге, Жымпиты және Калмыков уездерінде 5 есеге азайғандығын байқаймыз. Сонымен қатар 1920 жылы көктем мен жазда жауын-шашын болмағандықтан құрғақшылық орын алды. Бұл өз кезегінде егін өнімінің төмен болуына әкеліп соқты. Қарастырылып отырған кезеңде Орал губерниясында орташа есеппен алғанда 1 десятинадан небәрі 10-15 пұт астық алынды.

1920 жылдың күзінде өлкеде астық қоры сарқыла бастады. Тіпті егін жақсы шыққан 1917, 1918 жылдардан қалған өнім де таусылып біткен болатын. Осы уақытта қалыптасқан қиын жағдайды ескермеген Азық-түлік бойынша Халық комитеті (Наркомпрод) Орал губерниясына 2 000 000 пұт астық салғыртын салды. Осыған байланысты азық-түлік агенттері шаруалардың қолындағы соңғы астықтарын тартып алды (ҚР ОМА, Р-320-қ., 1-т., 40-іс, 199-п.).

Қазақстанның батыс өңіріндегі әлеуметтік-экономикалық жағдай күн санап қиындай берді. Нәтижесінде 1921 жылғы 2 қаңтарда құрамында Гурьев, Калмыков аудандары, Орал, Жымпиты, Елек уездері бар Орал губерниясы мен Қалмақ, Торғын, Нарын, I-II Теңіз округтері кіретін Бөкей губерниясы

ашаршылыққа ұрынған губерниялар тізіміне енгізілді (ҚР ОМА, Р-320 қоры, 1 тізбе, 29 іс, 9 п.). Орал губерниялық атқару комитеті 1921 жылы 19 ақпан күні «Красный Урал» газеті арқылы жариялаған «Шаруаларға, казактар мен қырғыздарға!» деген үндеуінде: «Шаруалар мен жұмысшылар үш жылға созылған азаматтық, революциялық соғыстың зардабын тартуда. Егіннің шықпауына байланысты Оралда нан жоқ. Балалар, мүгедектер, кедейлер, қызыләскер отбасылары ашаршылыққа тап болды. Барлық болыстар мен ауылдардағы азық-түлігі бар шаруалар артық астығын шығарып, аш отырған ауылдарға тамақ беруі қажет. Барлық көмбені ашуымыз керек», – деп ашық жазды (Рабочим, казакам и киргизам, 1921: 2).

Уақыт өте келе Орал губерниясындағы ахуал асқына берді. 1921 жылы көктемде губерния тұрғындарының жартысы ашықса, қалған $\frac{3}{4}$ бөлігі егін егуге қажет тұқымсыз қалды. Губерниялық азық-түлік комитеті (Губпродком) егістікке деп 420 000 пұт дәнді-дақыл тұқымын халыққа таратқанымен алдын ала құрылған жоспар орындалмады. Өйткені 1921 жылдың көктемі мен жазында өткен жылғы көрсеткіштен асып түскен құрғақшылық орын алды. Жауын-шашынның болмауына

байланысты 1921 жылы маусым айының басында егістік күнге күйіп кетті. Қалған бөлігін шамадан тыс көбейіп кеткен тышқан, шегірткелер жеп қойды (ҚР ОМА, Р-320-қ., 1-т., 40-іс, 200-п.).

Орал губерниясындағы ашаршылықтың күшеюіне Кеңес үкіметіне қарсылық білдірген бандалық топтардың бас көтерулері әсер етті. 1921 жылы сәуірде Гурьев уезінде жергілікті милиция мен әскердің қатысуымен бүлік жасалып, бірнеше станицалардағы коммунистер тұтқындалды. Кеңес билігі тез арада бүлікті басып-жаншығанымен Сафонов бастаған 500 адамнан тұратын жасақ елді-мекендерге шабуыл жасай бастады. Мұндай бандалық топтар көбейіп, ауылдарға, теміржол станцияларына, пароходтарға, керуендерге жасалған шабуылдардың саны артты. Көтерілісшілер 1921 жылы 1 маусымда Орал уезіне қарасты Бударин ауылын, бірнеше күннен соң Шипово, Лбішін және Жымпиты елді-мекендерін басып алды. Тек осы жылдың тамыз айының соңына қарай көтерілісшілер басып алған ауылдар қайтадан азат етілді.

Мәселені халықтан күштеп салық жинау арқылы шешуді ойластырған орталық және жергілікті атқарушы билік ашаршылықпен күресуге дайын болмай шықты. Тек, 1921 жылы 8 шілдеде ғана Бүкілресейлік Орталық Атқару комитетінің (БОАК) декреті бойынша ашыққан адамдарға жәрдем беру бойынша арнайы комиссия құрылды. Араға он күн салып, яғни 18 шілдеде Қазақстанда да дәл осындай комиссия жасақталды. Елдегі пошталық және телеграфтық байланыстың нашар болуына, ұйымдастыру-түсіндіру жұмыстарының тиісті деңгейде жүргізілмеуіне байланысты өңірлердегі Ашыққандарға көмек беру бойынша арнайы комиссиялар (Губкомпомгол)

да әртүрлі уақытта құрылды. Архив деректерінен мұндай комиссиялардың Ақтөбе губерниясында 1921 жылғы 20 шілдеде, Бөкей губерниясында 4 тамызда, Орал губерниясында 8 тамызда, Орынбор және Семей губернияларында 10 тамызда, Қостанай губерниясында 30 тамызда, Ақмола губерниясында 15 қыркүйекте, Адай уезінде 23 қазанда жасақталғандығын көреміз (ҚР ОМА, Р-320-қ., 1-т., 33-іс, 42-п.).

Аймақтарда Ашыққандарға көмек беру бойынша комиссиялар құрылғанымен, алғашында жергілікті өкілдер нақты шешімдер қабылдауға дәрменсіз болды. Бұл туралы 1921 жылғы тамыз айында Орал губерниялық Ашыққандарға көмек беру комиссиясы төрағасының орынбасары Ширицев өз баяндамасында: «Орталықтан тапсырма түскен бойда шұғыл арада Ашыққандарға көмек беру комиссиясы құрылды. Нақты нұсқаулықтың болмауына байланысты алғашқы күндері жергілікті жерлерде уездік және болыстық Ашыққандарға көмек беру комиссияларын құру жөнінде өкім шығарумен ғана шектелдік», – деп жазды (ҚР ОМА, Р-320-қ., 1-т., 40-іс, 157-158-пп.). Одан кейін ашыққан адамдардың санын анықтау мақсатында халық санағын жүргізу, «Ашыққандарға көмек апталығын» ұйымдастыру үшін арнайы үштік ұйымдарын құру секілді қадамдар жасалды (БҚО МА. 312-қ., 1-т., 62-іс, 82-п.).

Жергілікті билік ашаршылықпен күресу мақсатында қаржылай және азық-түлік күйінде қор жасақтау жұмыстарын ұйымдастырды. 1921 жылғы тамыз-қыркүйек айларында атқарылған жұмыстардың нәтижесінде 19 901 679 сом қаражат және әртүрлі әскери бөлімдер мен мекемелерден 201 510 пұт азық-түлік жиналды (БҚО МА. 19-қ., 1-т., 3-іс, 23-п.).

Уақыт өткен сайын ашаршылық та күшейе берді. Ашыққандарға көмек беру комиссиясының 1921 жылғы қазан айында берген мәліметі бойынша Орал

губерниясындағы 524 824 тұрғынның 227 000-ы, яғни халықтың 43,2%-ы ашаршылыққа ұшыраған (ҚР ОМА, Р-320-қ., 1-т., 35-іс, 186-п.).

Кесте №3. Орал губерниясындағы ашыққандар туралы мәлімет (1921 жыл, қазан)

№	Уезд атауы	Барлық тұрғындар	Ашығу пайызы	Ашыққандар	Оның ішінде	
					Ересектер	Балалар
1	Орал	124 037	30%	38 000	20 000	18 000
2	Елек	128 623	70%	90 000	46 500	43 500
3	Калмыков	59 216	70%	42 000	24 000	18 000
4	Жымпиты	92 948	35,5%	33 000	19 000	14 000
5	Гурьев	120 000	20%	24 000	14 000	10 000
	Барлығы	524 824	43,2%	227 000	123 500	103 500

Жоғарыдағы деректен Орал губерниясындағы Елек және Калмыков уездері халқының 70%-ының ашыққандығы анық көрінеді.

Алапат ашаршылық губерниядағы жетім балалар санының көбеюіне әкеліп соқты. Тіпті ашыққан ата-аналар балаларын аман сақтау мақсатында оларды базарлар маңына, көшелерге тастайтын болды. Өйткені олар губерниялық Халыққа білім беру бөлімінің (Губотнароб) қараусыз қалған балаларды құтқарып қалатындығына сенді. Ал, өз кезегінде губерниялық Халыққа білім беру бөлімі далада қалған бүлдіршіндерді балалар үйіне әкеліп, бір бөлігін көршілес губернияларға жөнелте бастады. Мысалы, 1921 жылы 29-30 қыркүйек күндері 1100 бала Смоленск губерниясына жіберілген. Осы уақытта Халыққа білім беру бөлімі Орал губерниясы бойынша барлығы 6 450 баланы аштықтан құтқару мақсатында жұмыстар жүргізіп жатқан еді. Атап айтқанда, Орал қаласында 2 500 баланы, Гурьев уезінде 600, Елек уезінде 750, Калмыков уезінде 450, Жымпиты уезінде 350, Орал уезінде 1 800 баланы есепке алған (БҚО МА. 19-қ., 1-т., 9-іс, 26-п.).

Губерниялық атқару комитеті тарапынан балаларды ашаршылықтан құтқаруға ерекше көңіл бөлінгенімен азық-түлік қоры жеткілікті деңгейде болмады. 1921 жылғы 1 қазандағы жағдай бойынша бір балаға айлық норма ретінде $\frac{1}{2}$ фунт нан, $\frac{1}{4}$ фунт балық, $\frac{1}{4}$ фунт сөк және $\frac{1}{2}$ фунт қант белгіленген. Сонымен қатар арасында үсіген картоп пен орамжапырақ берілген. Азық-түліктің осындай жұпыны түрі ашыққан балалардың санының күн санап артуына әкеліп соқты. Мысалы, Елек және Жымпиты уездеріндегі ауруханаларға тәулігіне ашыққан 20-30 баладан түсіп отырған. Елек уезінде 1921 жылғы жаздың өзінде 150 бала аштықтан қаза тапқан (БҚО МА. 19-қ., 1-т., 9-іс, 26-27 пп.).

Ең қиын жағдай 1921-1922 жылдары қыста орнады. Губерния аумағында Кеңес үкіметіне қарсылық танытушы топтардың шабуылы толастамады. В. Серов бастаған бандалық отряд 1921 жылы 21 қарашада Калмыковқа, 17-20 желтоқсанда Гурьевке жорық ұйымдастырды. Қарулы қақтығыс кезінде қызылдар жеңіске жетіп, көтерілісшілерді қазақ даласына

шегінуге мәжбүр етті. 1922 жылы қаңтар-сәуір аралығында В. Серов жасақтарына қарсы Елек, Красноярск, Деркөл, Шипов елді мекендері бойында кескілескен шайқастар өтіп, баңдалық топ мүшелерінің жеңілісімен аяқталды. Өлкедегі қарулы қақтығыстар қарапайым тұрғындарды әбден титықтапты. Қазақ КСР Ашыққандарға көмек беру комиссиясы Мәскеуге осы кезеңде Орал губерниясы бойынша баңдалық топтардың 100-шақты үйді өртеп, 1 000 астам шаңырақты тонап, 2 500 бас малды, 100 000 данадай тасымалдаушы құрал-жабдықтарды (арба, шана және т.б.) тартып әкеткендігі жөнінде мәлімет берген (Итоги борьбы с голодом, 1922: 209). Ал, 1922 жылы 8 қазандағы жағдай бойынша баңдитизм салдарынан 3 360 шаруашылық ойрандалған (Бюллетень, 1922: 13).

Қарастырылып отырған кезеңде Орал губерниясында адам етін жеу фактілері тіркелді. Мысалы, 1921 жылы желтоқсан айында Калмыков уезі Бударин ауылында бір отбасы қызы мен немересін өлтіріп, олардың етін жеген. Ал Елек аудандық Ашыққандарға

көмек беру комиссиясы 1922 жылғы 14 қаңтардағы есебінде: «Кешқұрым көшеге шығу өте қауіпті. Өйткені осы уақытта адамдарды аулау әрекеттері басталады. Әсіресе жағдайы келісті, дене бітімі ірілеу адамдарға шабуыл жасалады... Ашыққандар оларды өлтіріп, кейін жеп қояды...», – деп көрсеткен (Қазақстандағы ашаршылық. 2 т., 2021:161). Құзырлы органдардың мәліметінше, тек 1922 жылғы 1 сәуірден бастап адам жеу үрдісі азая бастаған (Отчет Уральского губернского экономического совещания, 1922: 205).

Орал губерниясындағы ашаршылыққа ұшыраған адамдардың саны күн санап арта берді. 1921 жылы қазанда өлкеде ресми түрде 227 000 адам ашыққандар ретінде тіркелсе, 1922 жылы 10 мамырда олардың саны 378 766 адамға жетті. Олардың ішінде 204 377-сі ересектер болса, 174 389-ын балалар құрады. Қарастырылып отырған кезеңде Орал губерниясында барлығы 524 779 адам болғандығын ескерсек, онда жергілікті халықтың 71,3%-ының ашаршылыққа тап болғандығын көреміз (БҚО МА. 19-қ., 1-т., 33-іс, 11, 33-п.).

Кесте №4. Орал губерниясындағы ашыққандар туралы мәлімет (1922 жыл, 10 мамыр).

№	Уезд атауы	Барлық тұрғындар	Ашығу пайызы	Ашыққандар	Оның ішінде	
					Ересектер	Балалар
1	Орал	91 853	89%	81 749	43 330	38 419
2	Елек	127 204	89%	113 212	58 497	54 715
3	Калмыков	55 947	79%	44 198	25 256	18 942
4	Жымпиты	91 770	81%	72 498	41 744	30 754
5	Гурьев	118 440	40%	47 376	27 636	19 740
6	Орал қаласы	39 565	50 %	19 733	7 914	11 819
	Барлығы	524 779	71,3%	378 766	204 377	174 389

Жоғарыдағы кестеден губерния құрамындағы Орал (89%), Елек (89%), Жымпиты (81%) уездерінің ашаршылықтан қатты зардап шеккендігі байқалады.

1922 жылдың маусым айына қарай Орал губерниясындағы ашыққандардың саны 481 963 адамды құрап, 92%-дық межеге жетті (БҚО МА. 19-қ., 1-т., 27-іс, 26-30-п.). Ал республика деңгейіндегі есептерде өлке тұрғындарының 99%-ының ашыққандығы туралы деректер берілген.

Уақыт өте келе ашаршылықпен күресу мақсатында азық-түлік бөлініп, қоғамдық тамақтандыру шаралары ұйымдастырыла бастады. Мысалы, 1921 жылы тамызда Орал қаласының өзінде 6 000 адамды тамақтандыруға қауқарлы 5 асхана жұмыс жасап тұрды (ҚР ОМА, Р-320-қ., 1-т., 40-іс, 157-158-пп.). Алғашында ашыққан адамдарды тамақтандыру үрдісі баяу жүргенімен кейін қосымша қаражат бөлініп, ашаршылықпен күрес науқаны күшейе түсті. Мысалы, 1922 жылы наурыз айында Орал қаласында 52 жабық, 8 ашық асхана жұмыс жасап, онда 12 мың ашқұрсақ бала тамақтанған. Сондай-ақ, бір ғана Орал уезіндегі 92 асханада 12 441 бала тамақ ішу мүмкіндігіне ие болды. Жергілікті билік бір балаға күндік норма ретінде $\frac{3}{4}$ фунт нан бөлді (Борьба с голодом, 1922:2).

Орал губерниясындағы аштықтың күшеюіне түрлі эпидемияның таралуы да әсер етті. Адамдардың жарытып тамақ ішпеуіне және жеуге жарамсыз заттарды талғажау қылуына байланысты жаппай эпидемия басталды. Орал және Калмыков уездерінде ішсүзегі, Жымпиты уезінде тырысқақ аурулары белең алды. Мысалы, 1922 жылы 22 сәуір күні Усов ауылдық фельдшерлік пунктінің меңгерушісі Анакин Орал губерниялық денсаулық сақтау бөліміне жазған

хатында: «Маған сеніп тапсырылған дәрігерлік пунктке қарасты тұрғындар ашаршылықтың кесірінен пайда болған ішсүзегімен ауыруда. Бұл кесел адамдардың арам өлген мал егін жеуімен және олардың сүйектерін қайнату арқылы жасаған тамақтарды талғажау қылуымен тікелей байланысты. Ауылда адам өлімі күн сайын артып келеді. Екі ай ішінде жүз адамдай өлім құшты. Қалғандары азық-түліктің жоқтығына байланысты әбден титықтады. Егер тез арада азықпен қамтылмаса қалғандары да өмірден өтеді», – деп жазды (БҚО МА. 40-қ., 1-т., 14-іс, 122 п.). Бұл тек бір ауылда қалыптасқан жағдай еді. Қалған елді мекендерде де ашаршылық ауыр зардаптар әкелді.

Орал губерниясындағы ашаршылықпен күресте бірқатар халықаралық ұйымдар көмек көрсетті. Мұндай халықаралық қауымдастықтардың көмегінің арқасында аштыққа душар болған адамдарға берілетін азық-түліктің көлемі де артты. Тек 1922 жылғы тамыздың өзінде шетелдік қайырымдылық мекемелері Орал губерниясындағы 314 307 адамға әртүрлі көмек көрсеткен.

Халықаралық ұйымдардың ішінде Америкалық көмек ұйымы (АРА) асқан белсенділігімен көзге түсті. Аталмыш ұйым мен Орал губерниялық атқару комитеті арасында келісім жасалып, тараптар 1921 жылғы 22 қарашада нақты іске кірісті. Әйгілі мекеме балаларды аштықтан құтқару мақсатында 214 асхана ашты. Мысалы, Орал уезінде 12 433 адамға арналған 94 асхана, Елек уезінде 4 720 адамға 55 асхана, Жымпиты уезінде 481 адамға есептелген 15 асхана жұмыс жасады (Саяси., Т.28, 2022: 6). Сондай-ақ, 1922 жылдың сәуір-мамыр айларында ересектерге арналған 180 000 дана азық бөлді.

Орал губерниясындағы ашаршылықпен күресте халықаралық «Нансен миссиясы» немесе «Нансен комитеті» ұйымы да көмек көрсетті. Белгілі норвег ғалымы, мемлекет және қоғам қайраткері Фритьоф Нансен (1861-1930) Кеңес Одағындағы нәубетке бей-жай қарамай әлем елдерін, халықаралық ұйымдарды көмек беруге шақырды. Нәтижесінде 1921 жылы 27 тамызда Мәскеу қаласында Женева конференциясының атынан дәрігер Ф. Нансен мен РСФКР атынан Сыртқы істер бойынша Халық комиссары Г. Чичерин ашыққан тұрғындарға көмек беру бойынша келісімге қол қойды (Қазақстандағы ашаршылық. 1 т., 2021: 77-78). «Нансен комитеті» қайырымдылық мекемесі Орал губерниясына 1922 жылғы наурыз айында 4 565 жәшік азық-түлік пен 14 пұт 13 фунт дәрі-дәрмек, мамырда 21 пұт 38 фунт дәрі-дәрмек, 1922 жылғы қараша – 1923 жылғы қаңтар аралығында 1 500 дана қосымша тамақ түріндегі азық-түлік, 1923 жылғы ақпан-тамыз аралығында 500 дана балаларға арналған азық-түлік берді (ҚР ОМА, Р-1215 қ., 1-т., 21-іс, 58-п.). Осылайша Нансен комитеті өлкедегі ашаршылықпен күресте белсенділік танытты.

Қазақстанның батыс аймағындағы ашыққан адамдарға қол ұшын созған халықаралық ұйымдардың бірі Қызыл Крест болды. РСФКР Халық комиссарлары кеңесінің төрағасы В.И. Ленин 1918 жылы 7 тамызда халықаралық Қызыл Кресттің Ресейлік қоғамы туралы декретке қол қойған еді. Кейін бұл мекеме елдегі саяси өзгерістерге байланысты Кеңестік Қызыл Крест ұйымы деп аталды. Кеңестік билік бұл ұйымды да ашаршылықпен күреске тартуға тырысты. Мәселен, 1922 жылы осы Қызыл Крест қоғамы арқылы Орынбор, Ақмола, Қостанай және

Бөкей губернияларындағы 13 703 адам тамақтандырылып отырды (Бюллетень, 1922:5).

Орал губерниясында орын алған ашаршылықпен күреске өзге кеңестік республикалар да жұмылдырылды. 1921 жылы 31 тамызда Бүкілресейлік Орталық Атқару комитетінің Ашыққандарға көмек беру бойынша Орталық комиссиясы (ЦК Помгол ВЦИК) арнайы ашаршылыққа душар болған аймақтарға жәрдемдесу мақсатында өзара көмек беру жоспарын бекітті. Бұл жоспарға сәйкес Орал губерниясына көмектесетін аймақ ретінде Украина мен Қырым бекітілді. Кейін Большевиктер партиясы губерниялық комитетінің бірнеше қызметкерлері астық тасымалын жеделдету бойынша келіссөздер жүргізу мақсатында Украинаға іссапарға жіберілді (БҚО МА. 19-қ., 1-т., 9-іс, 3 п.).

1921 жылғы 8 желтоқсандағы жағдай бойынша Орал губерниясына Киевтегі «Пищазиков» одағынан 301 пұт 9 фунт бидай ұны, 617 пұт қара бидай ұны, 13 фунт ұн қоспалары, 1 002 пұт 10 фунт кептірілген нан, 4 пұт 16 фунт карамель кәмпиттері, Украиналық Ашыққандарға көмек беру бойынша комиссиясынан 3 954 пұт бидай, 1927 пұт қара бидай, 3 609 пұт арпа, 3 994 пұт сұлы, 20 511 пұт 26 фунт азық-түлік, 93 банка консерві, 487 дана заттар, 31 088 723 сом ақша келді (ҚР ОМА, Р-320-қ., 1-т., 2-іс, 60-п.). Сонымен қатар Украина мен Қырымның Әскери комиссиясы жіберген 2 дәрігерлік-тамақтандыру отряды өз есептерінен 4 000 адамды, Харьков дәрігерлік-тамақтандыру отряды 2 000 адамды тұрақты түрде тамақтандыруды ұйымдастырды (ҚР ОМА, Р-1215 қ., 1-т., 21-іс, 56-п.).

Украинаның өзінде ашаршылықтың басталуына байланысты 1922 жылы 16 наурызда Рязанск губерниясы

Орал және Орынбор губернияларына көмек беруші аймақ ретінде бекітілді. Аталмыш губерния тарапынан 1922 жылдың 10 тамызына дейін 29 745 пұт астық (Орал губерниясына 4 870 пұт, Орынбор губерниясына 24 875 пұт), 1 382 аршын мануфактура, 2 279 775 сом ақшалай көмек ұйымдастырылды (ҚР ОМА, Р-320-қ., 1-т., 33-іс, 74-п.).

Көрсетілген көмектерге қарамастан Орал губерниясының тұрғындары қиын жағдайда қала берді. 1922 жылы 8 қазанда Орынборда өткен Кеңестердің 3 Жалпықазақ съезінің 5-ші мәжілісінде Орал губерниясы Атқару комитетінің төрағасы Киселев: «Орал губерниясында ашыққандар саны 400 000 адамдай болды. Орталықтан жоспарлы түрде көмек ала алмағандықтан біз өте-мөте қиын жағдайда қалып, бір-бірімізді жеп қоюға дайын болдық», – деп ашық түрде айтты. Одан әрі өңір басшысы 39 000 адамның аштықтан өлгендігін, ашыққандардың 350 адамды тірілей, 437 адамды өлі күйінде жеп қойғандығын, бұлардың барлығын ресми құжаттармен растай алатындығын ерекше атап өтті.

Қарастырылып отырған кезеңде Орал губерниясында барлығы 438 000 бас мал қалды. Құрғақшылық пен зиянкестердің салдарынан егін шаруашылығы да терең дағдарысты басынан өткеріп жатты. Губерниялық билік 1922 жылғы астыққа деген қажеттілік нормасын 5 172 678 пұт деп белгілегенімен іс жүзінде 1 044 000 пұт өнім ғана алды. Осы жылдың қазан айындағы мәлімет бойынша Орал губерниясында ешқандай малы және егістік алқабы жоқ 60 000 адам ашаршылыққа тап болған (Бюллетень, 1922: 12-13).

1922 жылы 1 қарашадан бастап Ашаршылық салдарын жою бойынша губерниялық комитеттер (Губпоследкомгол) өз жұмыстарын

бастады. Олардың міндеттеріне халықты азық-түлікпен қамтамасыз ету, төрт түлік малға жем-шөп дайындау сияқты жұмыстарды ұйымдастыру кірді (БҚО МА, 312-қ., 1-т., 78-іс, 18 п.). Губернияға қарасты уездерде ашаршылық салдарын жою бойынша уездік комитеттер (Упоследкомгол) құрылса, болыс, ауылдарда өзара көмек жөніндегі комитеттер жасақталды. Бір қызығы, уездердегі ашаршылықпен күрес жұмыстарын үйлестіру Уездік үштік деп аталатын құрылымға тапсырылды. Мысалы, 1922 жылы қараша айында Орал губерниясына қарасты Калмыков уездік үштігінің құрамына Бисенов, Тінәлиев, Пальгов есімді жергілікті билік өкілдері кірген (БҚО МА, 1704-қ., 1-т., 1-іс. 1-п.).

1921-1922 жылдардағы ашаршылық Орал губерниясындағы халық санының едәуір азаюына әкеліп соқты. Егер губерниядағы тұрғындар саны 1917 жылы 655 097 адамды, 1920 жылы 513 840 адамды құраса, 1923 жылы өңірде 360 058 адам ғана қалды (К итогам переписи, 1923:78). Деректерден Орал губерниясындағы халықтың 1923 жылы 1917 жылмен салыстырғанда 295 039 адамға, яғни 45%-ға қысқарғандығын көреміз. Ал 1920-1923 жылдар аралығында губерния тұрғындары 153 782 адамға кеміген. Бұл үлкен көрсеткіш болып табылады.

Өлкедегі ашаршылық ауыл шаруашылығын дағдарысқа ұшыратқан болатын. Адамдардың аштықтан қаза табуы, бас сауғалап өзге аймақтарға көшуі салдарынан егін егілмей қалды. Дегенмен 1922 жылдың ортасына қарай босқындардың бір бөлігі туған жерлеріне қайтып орала бастады. Орталық билік оларды қарсылап, елді мекендерге орналастыруды жергілікті кеңестерге жүктеді. Ал, 1922 жылдың 1 тамызынан бастап босқындар салықтың барлық түрінен босатылды.

Ашаршылықпен күресу мақсатында қарапайым шаруаларға да түрлі жеңілдіктер жасала бастады. Азынаулақ тұқым қоры бар тұрғындар азық-түлік салығының 50%-ын ғана төлейтін болды. Сонымен қатар 1921-1922 жылдары берілген кредиттерді төлеу мерзімі ұзартылып, бірыңғай салықты төлеу бойынша жеңілдіктер жасалды. Осылайша, 1922 жылы қараша айында жергілікті билік тарапынан Орал губерниялық жер бөлімі (ГубЗО) мен Азық-түлік комитетіне (Губпродком) егін шаруашылығы науқанын жоғары деңгейде ұйымдастыру мақсатында қар тоқтату, егістік тұқымдарын дайындау жөнінде тапсырма берілді (БҚО МА, 623-қ., 1-т., 12-іс, 2-п.).

Ашаршылық салдарын жою бойынша Орал губерниялық комитеті ауыл шаруашылығын көтеруден басқа да кешенді шараларды қолға алды. Олардың қатарында қаржылай көмек жинау, тұрғындарды жұмыспен қамту, қираған шаруашылықты қалпына келтіру мәселелері бар еді. Әсіресе аштыққа ұшыраған адамдарды тамақтандыру ісі өзекті болып қала берді.

Қорыта айтқанда, 1921-1922 жылдардағы ашаршылық Орал губерниясының тұрғындары үшін орны толмас зардаптар әкелді. Бұл гуманитарлық апатқа елдегі азаматтық соғыс, табиғи қуаңшылық, кеңестік биліктің әміршіл-әкімшіл саясаты себеп болған еді. Қолындағы бар мал-мүлкінен айырылған тұрғындардың

түрлі жәндіктерді, өсімдіктерді, тіпті жеуге жарамсыз заттарды қорек қылуы, ең сорақысы өз қандастарын жеуі салдарынан эпидемиялық аурулар пайда болды. Ал, бұл аурулар өз кезегінде ашаршылықтың одан әрі күшеюіне әкеліп соқты.

Орал губерниясындағы ашаршылықтың өршуіне өлкедегі бандитизм де әсер етті. Кеңестік билікке қарсы шыққан наразы топтар жолшыбай кезіккен ауылдарды шауып, тонап кетіп отырды. Қолындағы бар азық-түлігінен, мал-мүлкінен айырылған қара халық ішперге ас, киерге киім таппай зар жылады.

Орал губерниясындағы ашаршылықпен күресте Аштыққандарға көмек беру бойынша комиссияның, одан кейін құрылған Ашаршылық салдарын жою бойынша губерниялық комитеттің рөлі зор болды. Осы орайда, өлкедегі нәубетке қарсы тұруда Америкалық көмек ұйымы (АРА), Нансен комитеті, Қызыл Крест сияқты халықаралық қайырымдылық мекемелері, сондай-ақ Украина, Ресейдің Рязанск облысының қол ұшын созғандығын атап өткен жөн.

Ең ауыры 1921-1922 жылдардағы ашаршылық Орал губерниясындағы демографиялық ахуалға әсер етіп, тұрғындар санының едәуір азаюына әкелді. Ал бұл өз кезегінде өлкедегі әлеуметтік-экономикалық жағдайды қиындатып, тіпті рухани тұрғыдан алғанда адамдардың дүниетанымы мен өмірлік ұстанымдарын қайта қарауға мәжбүрледі.

Дереккөздер

БҚО МА – Батыс Қазақстан облыстық мемлекеттік архиві.
ҚР ОМА – Қазақстан Республикасы Орталық мемлекеттік архиві.
ҚР ПА – Қазақстан Республикасы Президентінің архиві.

Sources

AP RK – Archive of the President of the Republic of Kazakhstan.
CSA RK – Central State Archive of the Republic of Kazakhstan.
WKRSA – West Kazakhstan Regional State Archive.

Әдебиеттер

1. Асылбеков М.Х., Галиев А.Б., 1991. Социально-демографические процессы в Казахстане (1917–1980 гг.). Алма-Ата: Ғылым. 192 с.
2. Берденова К.А., Иманбердиева С.И., 1994. Аграрная политика тоталитарного государства как фактор кризисного состояния сельского хозяйства Казахстана. Алматы: Ғылым. 144 с.
3. Борьба с голодом. // Красный Урал. 1922. 15 марта (№49). С. 2.
4. Бюллетень 3-го Всекиргизского съезда советов. 1922. №5. 33 с.
5. Гиззатов С.М., 2019. Жаңабұлақ тарихы. Орал: «Полиграфсервис». 400 б.
6. Дахшлейгер Г.Ф., 1965. Социально-экономические преобразования в ауле и деревне Казахстана (1921-1929 гг.). Алма-Ата: Наука. 345 с.
7. Итоги борьбы с голодом в 1921-1922 гг. Сборник статей и отчетов. 1922. Москва, Кремль. Изд. ЦК Помгол. 499 с.
8. К итогам сельскохозяйственной переписи 1923 г. в КССР. 1925. Оренбург. 181 с.
9. Козыбаев М.К., Абылхожин Ж.Б., Алдажуманов К.С., 1992. Коллективизация в Казахстане: трагедия крестьянства. Алма-Ата: Институт истории и этнологии им. Ч.Ч. Валиханова. 35 с.
10. Койгелдиев М.К., 2009. Сталинизм и репрессии в Казахстане 1920-1940 гг. Алматы: Искандер. 448 с.
11. Қазақстандағы ашаршылық. Голод в Казахстане. 1921-1923. Сборник документов и материалов. 2021. Сост.: С.К. Шилдебай (отв.), З.М. Толенова, Г.М. Каратаева, Р.Е. Оразов, Б.Н. Орынбасар. Алматы: «Алматы-Болашақ». Т. 1. 652 с.
12. Қазақстандағы ашаршылық. Голод в Казахстане. 1921-1923. Сборник документов и материалов. 2021. Сост.: С.К. Шилдебай (отв.), З.М. Толенова, Г.М. Каратаева, Р.Е. Оразов, Б.Н. Орынбасар. Алматы: «Алматы-Болашақ», Т. 2. 752 с.
13. Мардаровский Н.И., 1922. Голод в Киргизии и борьба недородами. Оренбург: Кирглавполитпросвет. 28 с.
14. Мусаев Б.А., 2006. Голод в 1921-1922 гг. в Казахстане и ликвидация его последствий. Актөбе: Актөб. гос. педагог. ин-т. 173 с.
15. Нейштадт С.А., 1957. Социалистическое преобразование экономики Казахской ССР 1917-1937 годах (от докапиталистических отношений к социализму, минуя капитализм). Алма-Ата: Казгосиздат. 378 с.
16. Олкот М.Б. Процесс коллективизации в Казахстане. // Русское ревю. 1981. № 40. С 122-142.
17. Отчет Уральского губернского экономического совещания за период с 1 октября 1921 года по 1 октября 1922 года, 1923. Уральск. 308 с.

18. Омарбеков Т., 1997. 20-30-шы жылдардағы Қазақстан қасіреті. Алматы: Санат. 284 б.
19. Пэйн М. Советские степи: модернизация и геноцид в Казахстане 1916-1941 гг. // [Электронды ресурс]. URL: <http://history.emory.edu/home/people/faculty/payne-matthew.html> (қаралған күні: 20.06.2023)
20. Рабочим, казакам и киргизам // Красный Урал. 1921. 19 февраля. С. 2.
21. Саяси қуғын-сүргін құрбандарын толық ақтау жөніндегі Мемлекеттік комиссияның материалдары (XX ғасырдың 20-50 жылдары) / Материалы Государственной комиссии по полной реабилитации жертв политических репрессий (20-50 годы XX века). Т. 28. Орал, Бөкей губернияларындағы ашаршылық (архив құжаттарының жинағы). Жалпы редакциясын басқарған Е.Т. Қарин. Астана, 2022. 352 б.
22. Смағұлова С., 2019. Ашаршылық қасіреті. 1-кітап. Алматы: Елтаным. 272 б.
23. Cameron S., 2018. The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan. Ithaca and London: Cornell University Press. 277 p.
24. Conquest R., 1986. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror Famine. Edmonton: The University of Alberta Press in Association with the Canadian Institute of Ukrainian Studies. 412 p.
25. Kindler R., 2014. Stalins Nomaden. Herrschaft und Hunger in Kasachstan. Hamburg. 381 p.
26. Ohayon I., 2006. La sédentarisation des Kazakhs dans l'URSS de Staline. Collectivisation et changement social (1928-1945). Paris: Maisonneuve & Larose-Institut Français d'Études sur l'Asie Centrale. 426 p.
27. Pianciola N., 2009. Stalinismo di frontiera: colonizzazione agricola, sterminio dei nomadi e costruzione statale in Asia centrale, 1905-1936. Viella. 548 p.

References

1. Asylbekov M.H., Galiev A.B., 1991. Social'no-demograficheskie processy v Kazakhstane (1917-1980 gg.) [Socio-demographic processes in Kazakhstan (1917-1980)]. Alma-Ata: Gylym. 192 p. [in Russian].
2. Berdenova K.A., Imanberdieva S.I., 1994. Agrarnaya politika totalitarnogo gosudarstva kak faktor krizisnogo sostoyaniya sel'skogo hozyajstva Kazakhstana [Agrarian policy of the totalitarian state as a factor of the crisis state of agriculture in Kazakhstan]. Almaty: Gylym. 144 p. [in Russian].
3. Bor'ba s golodom [Fighting hunger] // Krasnuy Ural. 1922. 15 march (№49) [in Russian].
4. Bjulleten' 3-go Vsekirgizskogo siezda sovetov [Bulletin of the 3rd All-Kyrgyz Congress of Soviets]. 1922. №5. 33 p. [in Russian].
5. Gizzatov S.M., 2019. Zhanabulak tarihy [History of Zhanabulak]. Oral: «Poligrafservis». 400 p. [In Kazakh].
6. Dakhshleyger G.F., 1965. Sotsial'no-ekonomicheskiye preobrazovaniya v aule i derevne Kazakhstana (1921-1929 gg.) [Socio-economic transformations in the aul and the village of Kazakhstan (1921-1929)]. Alma-Ata: Nauka. 345 p. [in Russian].
7. Itogi bor'by s golodom v 1921-1922 gg. Sbornik statej i otchetov [Results of the fight against hunger in 1921-1922 Collection of articles and reports]. 1922. Moskva, Kreml'. Izd. CK Pomgol. 499 p.
8. K itogam sel'skohozjajstvennoj perepisi 1923 g. v KSSR [To the results of the agricultural census of 1923 in KSSR]. 1925. Orenburg. 181 p. [in Russian].
9. Kozybayev M.K., Abylkhozhin Zh.B., Aldazhumanov K.S., 1992. Kollektivizatsiya v Kazakhstane: tragediya krest'yanstva [Collectivization in Kazakhstan: the tragedy of the peasantry]. Alma-Ata: Institute of History and Ethnology named after Ch.Ch. Valikhanov. 35 p. [in Russian].
10. Koygeldiyev M.K. 2009. Stalinizm i represii v Kazakhstane 1920-1940 gg. [Stalinism and repression in Kazakhstan 1920-1940]. Almaty: Iskander. 448 p. [in Russian].

11. Qazaqstandagy asharyshlyq. Golod v Kazahstane. 1921-1923. Sbornik dokumentov i materialov [Famine in Kazakhstan. 1921-1923. Collection of documents and materials]. 2021. Sost.: S.K. SHildebaj (otv.), Z.M. Tolenova, G.M. Karataeva, R.E. Orazov, B.N. Orynbasar. Almaty: «Almaty-Bolashaq». Vol.1. 652 p. [In Kazakh].
12. Qazaqstandagy asharyshlyq. Golod v Kazahstane. 1921-1923. Sbornik dokumentov i materialov [Famine in Kazakhstan. 1921-1923. Collection of documents and materials]. 2021. Sost.: S.K. SHildebaj (otv.), Z.M. Tolenova, G.M. Karataeva, R.E. Orazov, B.N. Orynbasar. Almaty: «Almaty-Bolashaq». Vol. 2. 752 p. [In Kazakh].
13. Mardorovskij N.I., 1922. Golod v Kirgizii i bor'ba s nedorodami [Famine in Kyrgyzyia and the struggle with non-breeds]. Orenburg: KirGlavpolitprosvet. 28 p. [in Russian].
14. Musaev B.A., 2006. Golod v 1921-1922 gg. v Kazahstane i likvidaciya ego posledstviy [Famine in 1921-1922 in Kazakhstan and elimination of its consequences]. Aktobe: Aktyub. gos. pedagog. in-t. 173 p. [in Russian].
15. Nejshtadt S.A., 1957. Socialisticheskoe preobrazovanie ekonomiki Kazahskoj SSR 1917-1937 godah (ot dokapitalisticheskikh otnoshenij k socializmu, minuya kapitalizm) [Socialist transformation of the economy of the Kazakh SSR in 1917-1937 (from pre-capitalist relations to socialism, bypassing capitalism)]. Alma-Ata: Kazgosizdat. 378 p. [in Russian].
16. Olcott M.B. Protseess kollektivizatsii v Kazahstane [The process of collectivization in Kazakhstan] // Russkoye revyu. 1981. №40. P. 122-142. [in Russian].
17. Otchet Uralskogo gubernskogo ekonomicheskogo soveshaniya za period s 1 oktyabrya 1921 goda po 1 oktyabrya 1922 goda [Report of the Ural Provincial Economic Meeting for the period from October 1, 1921 to October 1, 1922]. 1923. Uralsk. 308 p. [in Russian].
18. Omarbekov T., 1997. 20-30 zhyldardagy Kazahstan qasireti [The tragedy of Kazakhstan in 20-30 years]. Almaty: Sanat. 284 p. [In Kazakh].
19. Payne M. Sovetskie stepi: modernizaciya i genocid v Kazahstane 1916-1941 gg [Soviet Steppes: Modernization and Genocide in Kazakhstan 1916-1941]. // [e-source]. URL: <http://history.emory.edu/home/people/faculty/payne-matthew.html> (Accessed: 20.06.2023). [in Russian].
20. Rabochym, kazakam i kirgizam [Workers, Kazaks and Kyrgyz] // Krasnuy Ural. 1921. February 19. P. 2. [in Russian].
21. Sayasi qugyn-surgin kurbandaryn tolyq aqtau zhonindegi Memlekettik komissiyany materialdary (XX gasyrdyn 20-50 zhyldary) / Materialy Gosudarstvennoj komissii po polnoj reabilitatsii zhertv politicheskikh repressij (20-50 gody XX veka). T. 28. Oral, Bokej guberniyalaryndagy asharyshlyq (arhiv kuzhattarynyn zhinagy) [Materials of the State Commission for the Complete Rehabilitation of Victims of Political Repression (20-50 years of the twentieth century). Vol. 28. Famine in the Ural and Bukeev provinces (collection of archival documents)]. Under the general editorship of E.T Karin. Astana, 2022. 352 p. [In Kazakh].
22. Smagulova S., 2019. Asharyshlyq qasireti [The tragedy of hunger]. 1-kitap. Almaty: Eltanym. 272 p. [In Kazakh].
23. Cameron S., 2018. The Hungry Steppe: Famine, Violence, and the Making of Soviet Kazakhstan. Ithaca and London: Cornell University Press. 277 p.
24. Conquest R., 1986. The Harvest of Sorrow: Soviet Collectivization and the Terror Famine. Edmonton: The University of Alberta Press in Association with the Canadian Institute of Ukrainian Studies. 412 p.
25. Kindler R., 2014. Stalins Nomaden. Herrschaft und Hunger in Kasachstan. Hamburg. 381 p.
26. Ohayon I., 2006. La sédentarisation des Kazakhs dans l'URSS de Staline. Collectivisation et changement social (1928-1945). Paris: Maisonneuve & Larose-Institut Français d'Études sur l'Asie Centrale. 426 p.
27. Pianciola N., 2009. Stalinismo di frontiera: colonizzazione agricola, sterminio dei nomadi e costruzione statale in Asia centrale, 1905-1936. Viella. 548 p.

Гиззатов С.М.¹

¹Национальный музей Республики Казахстан, г. Астана, Республика Казахстан
e-mail: sayalbek@mail.ru

ГОЛОД В УРАЛЬСКОЙ ГУБЕРНИИ 1921-1922 ГГ.: ПРИЧИНЫ, СТАДИИ И ПОСЛЕДСТВИЯ

Аннотация: В статье рассматривается проблема голода в Уральской губернии в 1921-1922 годах. Описаны политические, экономические, социальные проблемы края, определены причины голода. В исследовательской работе последствия голода подробно проиллюстрированы статистическими данными, отражающими демографические изменения в уездах губернии. Показан ход борьбы с голодом, его последствиями. Основное внимание уделено работе пунктов питания, открытых в целях борьбы с голодом. Всесторонне изучена деятельность губернских, уездных комиссий по ликвидации последствий голода. Приведены новые данные о помощи международных организаций, соседних республик в борьбе с голодом в Уральской губернии.

В ходе исследования были использованы отчеты исполнительных комитетов по Уральской губернии за 1921-1922 годы из архивных фондов, доклады губернских комитетов по ликвидации последствий голода (Губпоследкомгол), монографии отечественных и зарубежных ученых, статьи, сборники документов и материалов, опубликованные в периодических изданиях и другие историографические данные.

Проведенная исследовательская работа по данной тематике окажет методологическую помощь по изучению причин, последствий голода, а также результативности административных способов решения проблемы голода не только в Уральской губернии, но и в других регионах Казахстана того времени.

Ключевые слова: голод, Уральская губерния, Губернская комиссия по оказанию помощи голодающим (Губкомпомгол), Губернский комитет по ликвидации последствий голода (Губкомпоследгол), Американская администрация помощи (ARA), Комитет Нансена, демографические изменения.

IRSTI 03.20

Gizzatov S.M.¹

¹National Museum of the Republic of Kazakhstan, Astana, Republic of Kazakhstan
¹e-mail: sayalbek@mail.ru

FAMINE IN THE URAL PROVINCE OF 1921-1922: CAUSES, STAGES AND CONSEQUENCES

Abstract: The article deals with the problem of famine in the Ural province in 1921-1922. The political, economic, social problems of the region are described, the causes of hunger are determined. In the research paper, the consequences of famine are illustrated in detail by statistical data reflecting demographic changes in provinces, counties and villages. The course of the fight against hunger and its consequences is shown. The main attention is paid to the work of food outlets opened in order to combat hunger. The activities of provincial and county commissions for the elimination of the consequences of famine have been comprehensively studied. New data on the assistance of international organizations and neighboring republics in the fight against hunger in the Ural province are presented.

In the course of the study, reports of the executive committees for the Ural province for 1921-1922 from archival funds, reports of the provincial committees for the elimination of the consequences of famine (Gubposledkomgol), monographs of domestic and foreign scientists, articles, collections of documents and materials published in periodicals and other historiographical data were used.

The research work carried out on this topic will provide methodological assistance in studying the causes, consequences of hunger, as well as the effectiveness of administrative ways to solve the problem of hunger not only in the Ural province, but also in other regions of Kazakhstan at that time.

Keywords: famine, Ural province, the Provincial Commission for Famine Relief (Gubkompomgol), the Provincial Committee for the Elimination of the Consequences of Famine (Gubkomposledgol), the American Relief Administration (ARA), the Nansen Committee, demographic changes.

Автор туралы мәлімет:

Гиззатов Саялбек Махамбетұлы, тарих ғылымдарының кандидаты, ғылыми хатшы,
Қазақстан Республикасы Ұлттық музейі,
Тәуелсіздік даңғ. 54, Астана, Қазақстан Республикасы
ORCID: 0000-0002-9784-1812

Сведения об авторе:

Гиззатов Саялбек Махамбетович, кандидат исторических наук, ученый секретарь,
Национальный музей Республики Казахстан,
Пр. Тауелсиздик 54. Астана, Республика Казахстан
ORCID: 0000-0002-9784-1812

Information about the author:

Gizatov Sayalbek Makhambetovich, Candidate of Historical Sciences, Scientific Secretary,
National Museum of the Republic of Kazakhstan,
Tauelsizdyk Ave. 54, Astana, Republic of Kazakhstan
ORCID: 0000-0002-9784-1812